

Кісілюк Е. М.

*Національна академія внутрішніх справ, професор
кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становлять собою велику суспільну небезпеку, характеризуються виключною аморальністю та цинічністю дій винних. Вони, у більшості випадків, пов'язані з посяганням на статеву свободу особи або її статеву недоторканість, такі злочини грубо принижують гідність потерпілої від злочину особи, заподіюють їй глибоку психічну травму, можуть завдати серйозної шкоди її здоров'ю. Ці злочини є надзвичайно небезпечними.

Суспільна небезпека злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи визначається не лише посяганням на статеву свободу або статеву недоторканість особи, а й заподіянням шкоди іншим суспільним відносинам та соціальним цінностям - нормальному фізичному й психічному розвитку дітей і підлітків, здоров'ю, честі і гідності особи тощо. Так, розбещення неповнолітніх здатне викликати у потерпілих від цього злочину різні статеві збочення, а передчасний (до досягнення статевої зрілості) вступ у статевий зв'язок може завдати серйозної шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю неповнолітньої особи.

Відтак, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості - це суспільно небезпечні діяння, що порушують встановлений у суспільстві порядок статевих відносин і основні принципи статевої моральності, і які виражаються в посяганні на статеву свободу та статеву недоторканність особи.

При кваліфікації потрібно враховувати, що злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості - це сукупна назва злочинів, які пов'язані із задоволенням статевої потреби у формах, що грубо порушують встановлений у суспільстві порядок статевих відносин, основні принципи

статевої моральності і, які заподіюють шкоду здоров'ю і гідності людини. Адже принципи статевої моральності відображають пануючі в суспільстві погляди на умови і характер статевого відносин.

До злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, норми про відповідальність яких об'єднані в розділі IV Особливої частини КК України, віднесені: зґвалтування (ст. 152); насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155); розбещення неповнолітніх (ст. 156).

Для з'ясування особливостей кваліфікації злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи важливим є чітке визначення кола діянь, які відносяться до них, а також правильна кримінально -правова характеристика цих діянь.

Родовим об'єктом злочинів, норми про відповідальність за які об'єднані в розділі IV Особливої частини КК, є статеві свобода і статеві недоторканість особи.

Під статевою свободою слід розуміти право дорослої і психічно нормальної особи самостійно обирати собі партнера для статевих зносин і не допускати у сфері таких зносин будь-якого примусу. Статеві недоторканість - це абсолютна заборона вступати у сексуальні контакти з особою, яка не є носієм статевої свободи, всупереч справжньому волевиявленню такої особи або ігноруючи його.

Більшість науковців схиляються до того, що при здійсненні статевих посягань на дорослу особу об'єктом злочину буде статеві свобода, а на неповнолітню - її нормальний статевий розвиток, тобто статеві недоторканість.

Обов'язковою ознакою злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є потерпілий від злочину, який може виділятися за певними ознаками, зокрема, за залежністю від винного, недосягненням певного стану або віку. Характерною особливістю КК України 2001 р. є те, що

в ньому, на відміну від КК 1960 р., забезпечується універсальний кримінально-правовий захист осіб будь-якої статі у сфері сексуального життя, потерпілими від цих злочинів може бути особа як чоловічої, так і жіночої статі. До набрання чинності КК 2001 р. насильницькі посягання жінок на чоловіків у доктрині й судовій практиці тлумачились як злочини проти особи (наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень, незаконне позбавлення волі) або як хуліганство.

З'ясовуючи при кваліфікаційні ознаки об'єктивної сторони розглянутих злочинів, потрібно мати на увазі, що вона характеризується активною поведінкою винної особи - це фізичні та (або) інтелектуальні дії сексуальної спрямованості. За законодавчою конструкцією ці злочини здебільшого побудовані як формальні склади. Примушування до вступу в статевий зв'язок сконструйоване як усічений склад злочину. Кваліфіковані види зґвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом і статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, передбачені відповідно ч. 4 ст. 152, ч. 3 ст. 153 і ч. 2 ст. 155 КК, є злочинами з формально - матеріальними складами.

Суб'єктом даної категорії злочинів є осудна особа, яка досягла 14-річного (за статтями 152, 153 КК) або 16-річного віку (за статтями 154-156 КК). У переважній більшості випадків суб'єкт є спеціальним - його ознаки або безпосередньо вказані у законі про кримінальну відповідальність або встановлюються шляхом тлумачення норм закону з урахуванням особливостей об'єктивної сторони того чи іншого злочину та ознак потерпілого. Наприклад, у ч. 2 ст. 155 та ч. 2 ст. 156 КК, відповідно до змін, які були внесені Законом України «Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх» [Про внесення змін до статей 155 та 156 Кримінального кодексу України щодо відповідальності за розбещення неповнолітніх: Закон України від 25.09.2008 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=600-17.] фігурує батько, мати, вітчим, мачуха, опікун, піклувальник або особа, на яку покладено обов'язки щодо виховання

потерпілого або піклування про нього, у ст. 154 КК суб'єктом злочину є особа, від якої жінка або чоловік матеріально або службово залежні.

Із суб'єктивної сторони всі злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи характеризуються прямим умислом. При цьому психічне ставлення суб'єкта до певних елементів деяких злочинів може набувати вигляду необережної форми вини. Наприклад, стосовно неповнолітнього та малолітнього віку потерпілої особи й особливо тяжких наслідків психічне ставлення винного може бути і необережним. При цьому, кваліфікуючі ознаки, пов'язані з віком потерпілої особи, інкримінуються винному не лише тоді, коли він знав або допускав, що вчинює насильницький статевий акт з неповнолітньою чи малолітньою особою, а й у тому разі, коли він міг і повинен це передбачити. Сексуальний мотив, тобто бажання задовольнити статеву потребу, є факультативною, а не обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даних злочинів, які можуть вчинюватись і з інших спонукань.

Згідно із ст. 477 КПК України кримінальні провадження про зґвалтування без обтяжуючих обставин та примушування до вступу в статевий зв'язок розпочинаються не інакше, як на підставі заяви потерпілої особи. Тому, наприклад, при вчиненні двох зґвалтувань без обтяжуючих ознак приводом до порушення провадження за ч. 2 ст. 152 КК є подача заяви потерпілою особою від першого злочину або подача заяв обома потерпілими особами. Таким же чином розпочинаються кримінальні провадження щодо злочинів, передбачених ч. 2 ст. 152 (зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК) та ч. 1 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого.

Між тим, проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» низку положень розділу IV Особливої частини КК України «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» пропонується викласти або ж в новій редакції, або ж внести до них зміни чи доповнення [Проект Закону

України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження кримінальних проступків» від 19 травня 2015 р. № 2897 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=55214]. Проте, в переважній більшості вони викликають зауваження і створюють додаткові проблеми при кваліфікації злочинів.

Наприклад, щододоповнення ст. ст. 152 та 153 кваліфікуючою ознакою вчинення таких дій щодо «особи, члена її сім'ї чи близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку» потрібно пам'ятати, що у п. 4 ст. 67 законопроекту передбачено як одну з обтяжуючих покарання обставин вчинення кримінального правопорушення щодо особи або члена її сім'ї чи близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку. Тобто фактично має місце дублювання даного положення як кваліфікуючої ознаки та як обставини, що обтяжує покарання.

Стосовно доповнення ст. ст. 152, 153 та 154 кваліфікуючою ознакою вчинення таких дій щодо «жінки, яка перебувала у стані вагітності» варто звернути увагу на рекомендації Пленуму Верховного Суду України у Постанові № 5 від 30 травня 2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи» [Про судову практику у справах про злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5. // Постанови Пленуму Верховного Суду України (20022009 рр.) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf70/623809DCB56E022BC2256C95003CF7EA?OpenDocument&Start=1&Count=300.>]. Зокрема, п. 11 вищезазначеної постанови вказує, що особливо тяжкими наслідками, передбаченими ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України можуть бути визнані, серед інших, переривання вагітності чи втрата репродуктивної функції.

Отже, при кваліфікації злочинних дій, пов'язаних із посяганням на статеву

свободу та статеву недоторканість особи, необхідно ретельно перевіряти всі докази, зібрані по факту вчинення даного злочину. Особливу увагу потрібно приділяти дослідженню обставин події та взаємовідносин винного з потерпілою особою до вчинення злочину.